

УДК 347.92

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.04.14>

ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО ЯК ФОРМА ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Сеник С.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу

(Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна)

<https://orcid.org/0000-0003-3492-5282>

Сеник С.В. Цивільне судочинство як форма здійснення правосуддя у цивільних справах.

Статтю присвячено дослідженню питань основних аспектів здійснення правосуддя у формі цивільного судочинства з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

У статті здійснено науковий аналіз законодавчих положень, доктринальних позицій та матеріалів судової практики у контексті з'ясування питань ефективного відновлення прав заінтересованих суб'єктів компетентними національними органами, в тому числі судовими. У даному аспекті акцентовано увагу, що успіх гармонізації української правової системи із системою європейських стандартів в більшості залежить від ціннісних орієнтирів національного правосуддя.

Автором підтримано позицію, що, здійснюючи правосуддя, судова влада є незалежною та виступає арбітром у спорі про право. Ефективність діяльності судів має три складові: ефективність та оперативність вирішення спорів, обґрунтованість та законність судових актів, забезпечення можливості їх виконання. Свої функції суд покликаний здійснювати, керуючись лише правом, законом. Він не повинен залежати від суб'єктивного впливу будь-кого, оскільки втручання в діяльність судів зі здійснення правосуддя є недопустимим та має наслідком передбачену законом відповідальність.

На сьогодні національний суд не може привласнювати собі функції законодавчої або виконавчої влади. У рівній ж мірі делегування своїх функцій судами, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Проте, на думку автора, це не означає, що в Україні, як і в інших правових системах романо-германського типу, судовий прецедент не може бути допоміжним джерелом права.

Зроблено висновок, що цивільна юрисдикція – це компетенція загального суду щодо розгляду та вирішення правових вимог, віднесених нормою закону для розгляду та вирішення в порядку цивільного судочинства, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів заінтересованих суб'єктів.

Обґрунтовується позиція, що, незважаючи на конституційне положення про поширення юрисдикції судів на будь-який юридичний спір, слід враховувати норми спеціальних нормативних актів щодо захисту цивільних прав заінтересованих суб'єктів, що, у свою чергу, свідчить про те, що судова юрисдикція в рамках цивільного судочинства має свої межі.

Ключові слова: право, правосуддя, суд, цивільне судочинство, заінтересований суб'єкт.

Senyk S.V. Civil judiciary as a form of justice in civil cases.

The article is devoted to the study of the main aspects of justice in the form of civil proceedings to protect violated, unrecognized or disputed rights, freedoms or interests of individuals, rights and interests of legal entities, the interests of the state.

The article provides a scientific analysis of legislative provisions, doctrinal positions and materials of judicial practice in the context of clarifying the issues of effective restoration of the rights of interested parties by the competent national authorities, including the judiciary. In this aspect, it is emphasized that the success of harmonization of the Ukrainian legal system with the system of European standards largely depends on the values of national justice.

The author supports the position that, in the administration of justice, the judiciary is independent and acts as an arbitrator in a dispute over law. The efficiency of the courts has three components: the efficiency and efficiency of dispute resolution, the validity and legality of judicial acts, ensuring the possibility of their implementation. The court is called to perform its functions guided only by law. It should not depend on the subjective influence of anyone, as interference with the administration of justice is inadmissible and results in liability under the law.

At present, a national court cannot appropriate legislative or executive power. Equally, the delegation of their functions by the courts, as well as the assignment of these functions by other bodies or officials are not allowed. However, according to the author, this does not mean that in Ukraine, as in other legal systems of the Romano-Germanic type, judicial precedent cannot be an auxiliary source of law.

It is concluded that civil jurisdiction is the jurisdiction of the general court to consider and resolve legal requirements referred to by law for consideration and resolution in civil proceedings, in order to effectively protect violated, unrecognized or disputed rights, freedoms or interests of interested parties.

The position is substantiated that, despite the constitutional provision on extending the jurisdiction of courts to any legal dispute, the norms of special normative acts on the protection of civil rights of interested parties should be taken into account, which, in turn, indicates that judicial jurisdiction civil proceedings have their limits.

Key words: law, justice, court, civil proceedings, interested subject.

Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року [1], до числа основних прав та свобод, що становлять абсолютну цінність, відносить право людини на «ефективне відновлення прав компетентними національними судами». У ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2] передбачено право кожного, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження. Наведене положення є додатковою гарантією захисту порушених прав. Держави-учасниці Конвенції, взявши на себе зобов'язання дотримуватись проголошених Конвенцією прав людини, повинні передбачити механізм їх захисту. Крім цього, ідеєю захисту прав людини пронизані також й інші міжнародно-правові документи: Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. (п. 2 ст. 3) [3], Загальна декларація прав людини (ст. 8, 10).

Слід зауважити, що ст.ст. 6 та 13 Конвенції спрямовані на надання такого правового захисту в рамках національного законодавства державами-учасницями, а за його відсутності – надання захисту на міжнародному рівні від дій чи бездіяльності держави, яка порушила права чи свободи. Закріплені цими нормами стандарти правосуддя відображають розуміння того, без яких елементів правосуддя не можливе. Успіх гармонізації української правової системи із системою європейських стандартів в більшості залежить від ціннісних орієнтирів національного правосуддя. А тому вивчення та сприйняття універсальних цінностей, які покладені в основу європейських стандартів правосуддя, необхідно для захисту в українській судовій системі безпосередньо існуючих права та свобод людини, в тому числі у її відносинах з державою, за їх міжнародними стандартами.

У свою чергу, держава-Україна намагається забезпечити всеможливий захист суб'єктивних прав. Так, відповідно до ст. 55 Конституції України [4] передбачається, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. У цьому аспекті ця конституційна норма гарантує кожному:

- право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб;
- право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом;
- право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

З метою забезпечення можливості захисту та охорони прав, свобод та інтересів створюються відповідні органи, компетенція яких саме включає діяльність із захисту та охорони прав, свобод та інтересів. Крім цього, законодавством України передбачається можливість створення та функціонування недержавних органів, які також вправі здійснювати такий захист. Це, зокрема, нотаріат, третейські суди тощо. При цьому одні органи, наприклад суди, спеціально створені для захисту прав, свобод та інтересів шляхом вирішення відповідних справ, інші здійснюють діяльність з вирішення конфліктів як одну із своїх функцій, структурно входячи при цьому до відповідних органів. Як слушно зауважують у даному контексті науковці-процесуалісти, «держава на національному рівні може вводити окремі обмеження щодо права на доступ до суду, однак, виключаючи певну категорію справ з юрисдикції суду, завжди мають залишатися альтернативні засоби захисту порушених прав» [5, С. 18].

Згідно ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір. У передбачених законом

випадках суди розглядають також інші справи. У даному контексті, варто зауважити, що до компетенції судів належать повноваження не тільки з розгляду правових спорів, але й вимог безспірною характеру (напр., у цивільному судочинстві до них належать правові вимоги, що розглядаються в порядку наказного та окремого проваджень; справи про оскарження рішень третейських судів, оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів; про визнання та звернення до виконання рішення іноземного суду, що підлягає примусовому виконанню; про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню; про визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу; про надання дозволу на примусове виконання рішень третейських судів).

Варто зауважити, що тлумачення щодо розуміння даної конституційної норми неодноразово були викладені у Рішеннях Конституційного Суду України. Зокрема, у Рішенні № 9-зп/1997 від 25.12.1997 р. у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води) [6], Рішенні № 8-рп/2002 від 07.05.2002 р. у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб) [7], Рішенні № 15-рп/2002 від 09.07.2002 р. у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) [8], Рішенні № 3-рп/2012 від 25.01.2012 р. у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України [9] Конституційний Суд України зазначив: «ч. 2 ст. 124 Конституції України необхідно розуміти так, що юрисдикція судів, тобто їх повноваження вирішувати спори про право та інші правові питання, поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі».

Крім цього, розкриваючи конституційний зміст права на судовий захист, Конституційний Суд України у Рішенні № 6-зп/1997 від 25.11.1997 р. у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України (справа громадянки Дзюби Г.П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи) [10] щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи вказав, що Конституцією України кожній людині і громадянину гарантовано і забезпечено право на звернення до суду за захистом своїх прав і свобод. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. У Рішенні № 4-р/2019 від 13 червня 2019 р. у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України Конституційний Суд України зазначає, що утвердження правової держави відповідно до приписів статті 1, другого речення частини третьої статті 8, частини першої статті 55 Основного Закону України полягає, зокрема, у гарантуванні кожному судового захисту прав і свобод, а також у запровадженні ефективного механізму такого захисту. Судовий захист вважається найбільш дієвою гарантією відновлення порушених прав і свобод людини і громадянина [11].

Конституційне право на судовий захист тісно пов'язане із положенням Закону України «Про судочинство і статус суддів» від 2 червня 2016 року про те, що кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом (ч. 1 ст. 7) та ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до юрисдикції якого вона віднесена процесуальним законом (ч.1 ст. 8) [12]. Крім цього, імплементуючи міжнародні засади дії принципу доступу до правосуддя у національне законодавство, законодавець визначив у Законі України право кожного на справедливий та повноважний суд (статті 2, 7 та 8). Саме на такий суд спрямована надія заінтересованих суб'єктів (фізичної особи, юридичної особи, територіальних громад, держави) та саме з таким судом пов'язана довіра кожного із нас до суду та правосуддя, що ним здійснюється.

Як слушно звертає увагу В.В. Комаров, «під «судом, у практиці Європейського суду з прав людини розуміється будь-який юрисдикційний орган, що вирішує питання, віднесені до його компетенції на підставі норм права, відповідно до встановленої процедури. Вказаний орган має бути встановленим законом. Вказана фраза поширюється не лише на правову основу самого існування «суду», але й дотримання таким судом певних норм, які регулюють його діяльність. У рішенні у справі «Занд проти

Австрії» Комісія висловила думку, що термін «судом, встановленим законом» у п. 1 ст. 6 передбачає «всю організаційну структуру судів, включно з питаннями, що належать до юрисдикції певних категорій судів» [5, С. 33-34].

У рішенні Конституційного Суду України № 9-рп/2012 від 12 квітня 2012 року зазначається, що «ніхто не може бути обмежений у справі на доступ до правосуддя, яке охоплює можливість особи ініціювати судовий розгляд та брати безпосередню участь у судовому процесі, або позбавлений такого права [13].

На думку М. Козюбри, «принцип доступності правосуддя є так само багатоаспектним, як і європейські стандарти судівництва...Він охоплює організаційно-правові, інституціонально-правові, процесуальні, економічні та інші аспекти доступності правосуддя» [14, С. 486]. Проте, як слушно зауважує Є. Євграфова, «не завжди право особи на доступ до суду здійснюється безперешкодно... Питання доступності до суду і правосуддя залишаються актуальними і сьогодні, оскільки їх вирішення потребує певного часу, організаційного, матеріального, фінансового забезпечення, вирішення інших важливих проблем із запровадження сучасної судової реформи...Аналіз чинного законодавства і судової практики свідчить про існування сьогодні різного ступеня дієвості принципу доступності правосуддя у видах судочинства і судових інстанціях, хоча, здавалося б, що сам доступ до суду гарантовано тим, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі» [15, С. 281].

Правовий статус суб'єктів права включає в себе безліч різних прав та обов'язків, що закріплені правовими нормами. У зв'язку з цим, майже чи не кожний нормативний акт матеріального права містить норми, що вказують на можливі форми захисту прав. Так, наприклад, у ЦК України, СК України, ЗК України визначено види органів, до яких вправі звернутись заінтересований суб'єкт за захистом прав. Враховуючи наявність різних органів, до компетенції яких входить захист прав та інтересів, необхідно правильно і точно розмежовувати їх повноваження у певній сфері. Саме для цього і служить інститут юрисдикції.

У ст. 1 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) визначено, що Цивільний процесуальний кодекс України визначає юрисдикцію та повноваження загальних судів щодо цивільних спорів та інших визначених цим Кодексом справ, встановлює порядок здійснення цивільного судочинства. Відповідно до ст. 4 ЦПК України кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів. У випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатися органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересах. Відмова від права на звернення до суду за захистом є недійсною.

Отже, питання, в якому порядку та формі повинен здійснюватись захист прав, свобод та інтересів – це питання про юрисдикцію справи.

Термін «юрисдикція» вжито у всіх процесуальних кодексах. Проте, на законодавчому рівні визначення поняття «юрисдикція» немає.

У свій час розуміння цих понять було викладено у постановках Пленуму вищих спеціалізованих судів. Так, у п. 2 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 1 березня 2013 р. «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ» зазначено, що «цивільна юрисдикція – це визначена законом сукупність повноважень судів щодо розгляду цивільних справ, віднесених до їх компетенції» [16].

У п. 1 постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 24 жовтня 2011 р. «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» запропоновано таке визначення «підвідомчість – це визначена законом сукупність повноважень господарських судів щодо розгляду справ, віднесених до їх компетенції» [17].

У п. 2 постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20 травня 2013р. «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів» вказано лише, що «юрисдикція адміністративних судів поширюється на всі публічно-правові спори, крім спорів, для яких законом встановлений інший порядок судового вирішення». Крім цього, у п. 3 зазначається, що «вирішуючи питання про віднесення норми до публічного права, а спору до публічно-правового, суди повинні враховувати загальнотеоретичні та законодавчі критерії. Зокрема, за змістом пункту 1 частини першої статті 3 КАС України у публічно-правовому спорі, як правило, хоча б однією стороною є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень» [18].

Даючи визначення поняття судової юрисдикції, Велика Палата Верховного Суду у Постанові від 15 травня 2019 р. у справі № 289/2217/17 вказала, що «судова юрисдикція – це компетенція спеціально уповноважених органів судової влади здійснювати правосуддя у формі встановленого законом виду судочинства щодо визначеного кола правовідносин» [19].

У процесуальній доктрині пропонуються різні розуміння поняття юрисдикція. Зокрема, як:

- 1) властивості справ, на підставі яких справа підлягає розгляду у відповідному органі;
- 2) коло справ, які підлягають розгляду і вирішенню в суді;
- 3) передумова права на звернення до суду;
- 4) правовий інститут, тобто сукупність юридичних норм, закріплених у різних нормативних актах, що визначають ту чи іншу форму захисту;
- 5) міжгалузевий інститут права, що виконує функції розподільного механізму юридичних справ між різними юрисдикційними органами.

Узагальнюючи законодавчі положення та доктринальні позиції, можна зробити висновок, що даний інститут визначає те коло вимог, яке відповідно до положень законодавства, може бути предметом розгляду та вирішення відповідним компетентним органом. Положення щодо юрисдикції не впливають на доступ до правосуддя, оскільки обумовлені розмежуванням компетенції між різними органами і альтернатива у здійсненні права на судовий захист зберігається в рамках судової чи несудової форм захисту.

Таким чином, базуючись на нормах законодавства, доктринальних позиціях та судовій практиці, можна стверджувати, що юрисдикція – це компетенція, якою наділені лише суди щодо розгляду та вирішення правових вимог і ухвалення в них обов'язкових судових актів, що є кінцевими в рамках національної системи та не можуть бути переглянуті в позасудовому порядку.

У свою чергу цивільна юрисдикція – це компетенція загального суду щодо розгляду та вирішення правових вимог, віднесених нормою закону для розгляду та вирішення в порядку цивільного судочинства, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів заінтересованих суб'єктів.

Отже, заінтересований суб'єкт має право звернутися до суду цивільної юрисдикції з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства. Дане звернення зобов'язує суд з'ясувати питання про можливість розгляду пред'явленої вимоги в порядку цивільного судочинства та вирішити її по суті з метою здійснення правосуддя.

Таким чином, основною функцією судів є здійснення правосуддя. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Визначені даною нормою принципи, зокрема, передбачаються та деталізуються Конституцією України (ст.ст. 8, 24, 26), Законом України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. ст. 7, 8, 9, 15), Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 р. (в редакції Закону України від 23 лютого 2014 р.) [20]; Європейською хартією про Закон «Про статус суддів» від 10 липня 1998 р. [21], Рішенням Конституційного Суду України у справі про незалежність суддів як складову їхнього статусу від 1 грудня 2004 р. [22]; Указом Президента України від 11 червня 2021 року, яким затверджено Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки [23].

У свою чергу, Конституційний Суд України у своїх Рішеннях наголошує:

- реалізація принципу верховенства права, права кожного на судовий захист можлива лише при реальному дотриманні конституційних приписів щодо незалежності суддів, які містять юридичні гарантії, спрямовані на запобігання будь-якому впливу на суддю та судову владу [24];
- судовий захист передбачає здійснення правосуддя з метою захисту або відновлення порушених оспорюваних прав і свобод. Право на судовий захист не є абсолютним, однак держава має забезпечити доступ до правосуддя в такий спосіб або такою мірою, щоб саму суть цього права не було порушено [25].

Актуальною є думка І.В. Андронova, що «під правосуддям у цивільних справах слід розуміти нерозривну єдність правозастосовної діяльності судів та результату судового правозастосування в процесі вирішення цивільних справ, який полягає у здійсненні захисту порушеного суб'єктивного матеріального права чи охоронюваного законом інтересу конкретної особи внаслідок владного вирішення судом юридичного спору на основі верховенства права» [26, С. 29].

У контексті дослідження законодавчо закріпленого права на судовий захист, справедливою є доктринальна позиція, що умови успішної реалізації наведених законодавчих положень включають обов'язок держави та суспільства надавати усім заінтересованим суб'єктам реальні, ефективні та недискримінаційні можливості доступу до правосуддя. Адже визначена у такий спосіб гарантія судового захисту означає, з одного боку, право звернутися за захистом до відповідного суду та, з іншого боку, – обов'язок суду розглянути звернення і ухвалити за результатами його розгляду законне та обґрунтоване рішення.

У правовій державі суд як державний орган повинен вирішувати правові питання (конфлікти) у всіх сферах суспільних відносин на засадах законності та неупередженості. Ефективність та демократичність судової системи, в першу чергу, характеризується можливістю надійно захищати права та свободи людини, а не служити певному державному політичному режиму чи ідеології. Судова функція в правовій державі повинна бути найменш політизованою, що дозволить розглядати суд як найстійкіший елемент розподілу влади. Це набуває особливого значення в умовах, коли інші гілки влади опиняються в руках різних політичних сил. У цьому разі система стримувань та противаг між гілками влади має забезпечуватися ними через збереження активності аполітичних судів. Деполітизованість судової влади, водночас, не заважає їй відігравати певну політичну роль, що проявляється, приміром, в ухваленні Конституційним Судом рішень, що мають реальне політичне значення.

Оскільки органи судової влади мають свою чітко виражену сферу діяльності, вони повинні діяти на основі Конституції України та законів України. Визнання незалежної, самостійної та рівноправної ролі суду стосовно до інших гілок влади є об'єктивною вимогою забезпечення належного поділу влади. В умовах правової державності судова влада стоїть на варті права та правопорядку, а як один з елементів системи поділу влади – вона є невід'ємною складовою механізму саморегуляції державної влади.

Здійснюючи правосуддя, судова влада є незалежною та виступає арбітром у спорі про право. Ефективність діяльності судів має три складові: ефективність та оперативність вирішення спорів, обґрунтованість та законність судових актів, забезпечення можливості їх виконання. Свої функції суд покликаний здійснювати, керуючись лише правом, законом. Він не повинен залежати від суб'єктивного впливу будь-кого, оскільки втручання в діяльність судів зі здійснення правосуддя є недопустимим та має наслідком передбачену законом відповідальність.

До сьогодні актуальною є думка Л.М. Москвич, що «лише в правовій демократичній державі суд займає рівноправне становище із виконавчою та законодавчою владою. Тому сучасна реформа повинна бути сконцентрована на впровадженні ряду заходів, спрямованих на досягнення формально-юридичної та реальної паритетності між судовою, законодавчою та виконавчою владою... Також через ЗМІ цілеспрямовано формується негативний імідж судової влади як повністю корумпованої інституції. Внаслідок цього відбувається зниження реальної незалежності судової влади та поступово втрачається суспільна довіра до суду як об'єктивного і справедливого арбітра у правовій суперечці, демократичному і правовому способі захисту порушених прав. Все це негативно позначається на іміджі суду як незалежної та самостійної інституції». У продовження своєї позиції автор наголошує, що «основними стандартами для визначення ефективності функціонування судової системи в сенсі суспільної довіри до суду можуть бути: 1) незалежність судової влади; 2) авторитет судової влади; 3) соціальна відповідальність судової влади» [27, С. 26-27].

Не менш актуальною є думка В.В. Комарова, що «судова влада природно є фактором обмеження втручання будь-кого у правовий статус громадянина і в системі розподілу влади є тією протиположною, яка забезпечує невід'ємні і недоторканні права особи. Ця глибока закономірність становить зміст і функції правосуддя у правовій державі як інституту охорони прав і свобод особи. При цьому правосуддя являє собою єдину форму забезпечення законності і справедливості у стосунках з участю громадян. Громадянин стає не тільки носієм певних прав, а й безпосереднім захисником їх у суді, він виступає, так би мовити, споживачем судової влади і законності» [28, С. 25-26].

Як слушно зауважує А. Лужанський «незалежність судової влади, її рівність із законодавчою та виконавчою владою є невід'ємними ознаками правової держави, у якій кожен має право на справедливий суд і, відповідно, не просто на доступ до нього, а на доступ саме до незалежного суду» [29, С. 124].

Слід погодитись із доктринальною позицією, що «ефективність та демократичність судової системи в першу чергу характеризується можливістю надійно захищати права та свободи людини і громадянина, а не служити певному державному політичному режиму чи ідеології» [30, С. 118].

Є. Євграфова справедливо звертає увагу, що «у країнах із розвинутою демократією і громадянським суспільством не форма державного правління чи державного устрою, а ефективна судова влада є одним із найважливіших показників правової держави» [31, С. 284].

На моє переконання, оцінка довіри до суду зі сторони суспільства повинна базуватись на власному досвіді кожного, хто мав безпосередній контакт із судом шляхом участі у розгляді конкретної судової справи, а не на огульному відтворенні негативної інформації, яка сформована, у більшій мірі, зацікавленими у цьому суб'єктами.

Одним із важливих кроків у становленні судової влади в Україні стало прийняття 23 червня 1996 року Конституції України, яка визначила нову систему судоустрою, принципи здійснення судочинства у державі та закріпила гарантії права на судовий захист. Питанням функціонування судової системи у Конституції України присвячено Розділ VIII Правосуддя.

Чергове оновлення національного законодавства у сфері судоустрою, зокрема, прийняття нової редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року стало одним із етапів проведення в Україні судово-правової реформи, важливою складовою якої є організація правосуддя у вирішенні судових справ на нових процесуальних засадах відповідно до статусу України як суверенної та незалежної, демократичної, правової держави та виконання нею зобов'язань щодо приведення законодавства з цих правових питань у відповідність до європейських стандартів. Разом з тим, варто зазначити, що є чимало правових положень, що мають спірний характер.

Українськими ученими-процесуалістами справедливо наголошується на тому, що особливе місце з урахуванням обсягу та значимості компетенції у здійсненні захисту порушених, невизнаних і оспорюваних прав, свобод та інтересів в рамках цивільного судочинства займають саме місцеві суди. У свою чергу, апеляційний перегляд є однією із форм контролю за діяльністю судів першої інстанції вищим судом, який перевіряє законність та обґрунтованість ухвалених ними у цивільній справі судових актів, що не набрали законної сили. Саме наявність апеляційного перегляду дає можливість захистити законні права, свободи та інтереси заінтересованого суб'єкта шляхом попередження набрання законної сили незаконними та необґрунтованими судовими актами. Адже розгляд за апеляційними скаргами дає змогу у найкоротші строки виправити помилки судів першої інстанції, сприяє спрямуванню та підвищенню якості їх роботи, забезпечуючи правильний та однаковий підхід до застосування норм матеріального та процесуального права. Ці характеристики дозволяють розглядати апеляційний перегляд як важливу гарантію здійснення правосуддя. Тому важливість правильного визначення компетенції апеляційних судів у цій сфері важко переоцінити.

Додатковою процесуальною гарантією забезпечення законності судових актів виступає перегляд судових рішень, які набрали законної сили, в касаційному порядку. В українській процесуальній доктрині касаційний перегляд визначають як одну із факультативних стадій цивільного процесу України, метою якої є перевірка законності судових рішень суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також рішень та ухвал апеляційного суду [32]. Суд касаційної інстанції, на відміну від апеляційного суду, не вдається до перевірки фактичних обставин справи, оскільки їх встановлення вважається прерогативою судів першої та апеляційної інстанції. Він же перевіряє судовий акт тільки із точки зору дотримання судами нижчого рівня матеріального та процесуального права, вирішуючи питання права і в межах доводів, вказаних у скарзі. Інші, навіть дуже важливі порушення закону, не можуть впливати на вирішення справи, тому що касатор їх не торкається.

У ст. 125 Конституції України зазначено, що Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України. Відповідно до ч. 1 ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом. Таким чином, основне призначення Верховного Суду під час здійснення правосуддя у судових справах полягає у здійсненні контрольної функції, пов'язаної із переглядом судових актів з підстав, визначених спеціальним процесуальним законом. Такий перегляд є процесуальним засобом, що забезпечує законність та обґрунтованість судових актів, захист прав, свобод та інтересів заінтересованих суб'єктів, а, отже, і виконання основних завдань та досягнення мети кожного виду судочинства. Це особливий, винятковий вид перегляду, який у процесуальних кодексах України визначений як особлива стадія процесу – перегляд судових рішень Верховним Судом у зв'язку з виключними обставинами.

Крім цього, шляхом внесення змін до ЦПК України у 2017 році законодавець передбачив положення, згідно якого при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановках Верховного Суду. Таким чином, можна припускати, що національне право поступово набуває властивостей застосування судового прецеденту. Слід зазначити, що у країнах загального права (Англія, США, Канада, Австралія), де є визнаним судовий прецедент як головне джерело права, суди беруть участь у правотворчості. Приміром, в Англії судовий прецедент може бути встановлений тільки судом так званої «необмеженої юрисдикції» – Високим судом, Вищим судом та Палатою лордів; місцеві ж суди таких повноважень не мають. У США розрізняють судовий прецедент, встановлений федеральними судами, та судовий прецедент, встановлений судами якого-небудь штату і обов'язково лише для судів цього штату. Вважається, що такий стан джерел права створює для суду свободу суддівського розсуду, так як у формі судового прецеденту суд сам встановлює ту норму, яку застосовує. У такий спосіб норми права змінюються та пристосовуються до прав заінтересованих осіб.

Натомість в Україні на сьогодні суд не може привласнювати собі функції законодавчої або виконавчої влади. У рівній ж мірі делегування своїх функцій судами, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються (ст. 124 Конституції України). Проте, це не означає, що в Україні, як і в інших правових системах романо-германського типу, судовий прецедент не може бути допоміжним джерелом права.

Отже, одним із видів судочинства, що забезпечує можливість захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави є цивільне судочинство. Розгляд та вирішення справ в порядку цивільного судочинства здійснюється виключно судом та відповідно до визначених законом процедур.

Згідно ст. 2 ЦПК України завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Як слушно зауважує О. Захарова, «вказані умови визначені в ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і вони неодноразово застосовувались Європейським судом з прав людини в тому числі знайшли змістовне втілення в рішеннях цього Суду про порушення державою Україна ст. 6 ЄКПЛ. Звісно, умови судочинства, викладені в ст. 2 ЦПК України (справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення справ) і в параграфі 1 ст. 6 ЄКПЛ (право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом) дослівно не збігаються, але по своїй суті вони визначають однакові стандарти судочинства [33, С. 153-154].

У даному аспекті слушно звертається увага у процесуальній доктрині, що «сучасна практика Європейського суду з прав людини свідчить про те, що в якості «цивільних прав та обов'язків» крім позовів, що безпосередньо впливають з приватноправових відносин у класичному розумінні слова (право власності, сімейне право та інше), можуть розглядатися й будь-які інші позови, наслідки яких впливають на права та обов'язки, що мають приватний характер. Наприклад, у справі Ле Конт, Ван Льовен і Де Меєр проти Бельгії, де Рада Ордену лікарів висунула обвинувачення лікарям у дисциплінарних правопорушеннях, визнала їх винними й наклала санкції у вигляді позбавлення прав займатися професійною діяльністю, Європейський суд встановив наявність спору про «цивільні права та обов'язки». У рішенні зазначалося, що лікарі, які практикують як особи вільної професії, реалізують своє право на зайняття лікарняною практикою в приватних правовідносинах з клієнтами та пацієнтами; відповідно до права Бельгії такі відносини зазвичай мають форму договірних чи квазідоговірних відносин та в будь-якому випадку встановлюються безпосередньо між окремими особами; публічна влада не може яким-небудь суттєвим чи визначальним чином втручатися в цей процес. Отже, мова йде про право, що має приватний характер, незалежно від специфіки професії лікаря, її суспільного значення та тих особливих обов'язків, які з нею пов'язані» [34, С. 10].

Стаття 124 Конституції України надає право кожному звернутися до суду за захистом свої прав, свобод чи інтересів. Як слушно зазначає у контексті тлумачення даної конституційної норми В.В. Комаров, що «наведена норма свідчить про необмеженість судової юрисдикції, тобто будь-яка заінтересована особа має право звернутися до суду за захистом свого порушеного, невизнаного чи оспорюваного права, свободи або інтересу» [5, С. 18].

Відповідно до ст. 19 ЦПК України суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства. Суди розглядають у порядку цивільного судочинства також вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав, якщо цей спір підлягає розгляду в місцевому загальному суді і переданий на його розгляд з такими вимогами.

У контексті питання цивільної юрисдикції погоджуємось із думкою В.В. Комарова, що «цивільний процес як форма реалізації правосуддя і права громадян на судовий захист має свою предметну сферу. Визначення сфери цивільного процесу важливе, бо вона є показником секторального функціонування в державі судової вади і правосуддя. Цивільний процес розраховано на здійснення правосуддя в широкій галузі правовідносин, які характеризуються юридичною рівністю їх учасників (цивільних, сімейних тощо)» [28, С. 50].

Проте, враховуючи законодавчі правила щодо інституту цивільної юрисдикції, варто звернути увагу, що судова юрисдикція має свої межі, а тому положення Конституції України про поширення юрисдикції судів на усі правові вимоги у державі [35, С. 171-173]:

не звільняє заінтересованих осіб від обов'язку звертатись за вирішенням відповідних питань до компетентного органу. Приміром, відповідно до ст. 122 ЗК України повноваження з передачі земельних ділянок у власність або у користування належать виключно органам виконавчої влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органам місцевого самоврядування; вирішення питання про встановлення статусу учасника бойових дій здійснюється шляхом звернення до комісії обласного військового комісаріату по розгляду питань, пов'язаних із встановленням статусу ветеранів війни та визначення осіб, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» З цього приводу у постанові Касаційного цивільного суду Верховного Суду у справі № 490/9547/17 від 1 серпня 2018 р. зазначається, «для вирішення питання про можливість встановлення статусу учасника бойових дій чинним законодавством визначений інший позасудовий

порядок розгляду, а саме шляхом звернення до комісії обласного військового комісаріату по розгляду питань, пов'язаних із встановленням статусу ветеранів війни та визначення осіб, на яких поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». І тільки у разі незгоди з рішенням зазначеної комісії, заінтересована особа має право на звернення до суду, але не з заявою про встановлення факту участі у бойових діях, а з позовом про оскарження дій військового та прийнятого рішення у передбаченому законом порядку, чим ОСОБА_3 і скористався, звернувшись до відповідного адміністративного суду [36];

1) не знімає обмежень щодо вичерпного переліку кола осіб, які можуть звертатись до суду за захистом прав, свобод та інтересів (приміром, право звернутися із заявою про визнання фізичної особи недієздатною належить лише членам її сім'ї, близьким родичам, незалежно від їх спільного проживання, органам опіки та піклування, психіатричним закладам);

2) не знімає обмежень щодо вичерпного переліку кола суб'єктів, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (приміром, відповідно до ч. 2 ст. 4 ЦПК України у випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатися органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересах. До таких суб'єктів згідно ст. 56 ЦПК України належать: органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи, Уповноважений Верховної Ради країни з прав людини, прокурор);

3) ст. 124 Конституції України передбачено, що законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору. Слід зазначити, що на даний час обов'язковий досудовий порядок врегулювання спору передбачений лише Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)». Так, положеннями ст. 7 даного Закону визначено послідовність розгляду і вирішення колективного трудового спору (конфлікту). А саме, розгляд колективного трудового спору (конфлікту) здійснюється з питань, передбачених:

- пунктами «а» і «б» ст. 2 цього Закону, – примирною комісією, а в разі неприйняття рішення у строки, встановлені ст. 9 цього Закону, – трудовим арбітражем;
- пунктами «в» і «г» ст. 2 цього Закону, – трудовим арбітражем.

З цього приводу у п. 12 Постанови Пленуму ВССУ від 1 березня 2013 р. «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ» зазначено, що колективні трудові спори, на відміну від індивідуальних, – це спори непозовного провадження між найманими працівниками, трудовим колективом (профспілкою) і власником чи уповноваженим ним органом, в яких йдеться про зіткнення інтересів сторін трудових правовідносин. До таких спорів застосовується примирно-третейський порядок вирішення, правовий механізм якого визначено Законом України від 3 березня 1998 року № 137/98-ВР «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)». У зв'язку із цим безпосереднє вирішення в судовому порядку колективних трудових спорів законодавством не передбачено, крім випадків, зазначених у статтях 23 і 25 зазначеного Закону, та у статтях 20, 42 Закону України від 15 вересня 1999 року № 1045-XIV «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності». Оскільки ці вимоги спрямовані на захист трудових прав працівників, виникають із трудових правовідносин, то вони підлягають розгляду в порядку цивільного судочинства, незалежно від того, що сторонами у справі є юридичні особи. Підсумовуючи вищезазначене та виходячи із положень ст.ст. 55, 124 Конституції України, слід зробити висновок, що рішення третейського арбітражу може бути оскаржене до суду в порядку цивільного судочинства [37].

Крім цього, у межах дії правил загальної юрисдикції слід пам'ятати і про правила виключної юрисдикції, які полягають в тому, що певна правова вимога може бути розглянута та вирішена тільки певним органом і вирішення її іншим органом виключається (приміром, рішення про встановлення і зміну меж сіл, селищ, які входять до складу відповідного району, приймаються районною радою за поданням відповідних сільських, селищних рад; тільки судом в порядку цивільного судочинства можуть бути розглянуті справи про поновлення на роботі, про визнання фізичної особи недієздатною, про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 жовтня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. / Ратифіковано Законом України від 17 липня 1997 р. «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. / Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII від 19.10.73 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

4. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Право на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві: Навч. посіб. / Комаров В.В., Сакара Н.Ю. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2007. – 42 с.
6. Рішення Конституційного Суду України № 9-зп/1997 від 25.12.1997 р. у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97#Text>.
7. Рішення Конституційного Суду України № 8-рп/2002 від 07.05.2002 р. у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02#Text>.
8. Рішення Конституційного Суду України № 15-рп/2002 від 09.07.2002 р. у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-02#Text>.
9. Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2012 від 25.01.2012 р. у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12>.
10. Рішення Конституційного Суду України № 6-зп/1997 від 25.11.1997 р. у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України (справа громадянки Дзюби Г.П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-97#Text>.
11. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) № 4-р/2019 від 13 червня 2019 р у справі за конституційною скаргою Глуценка Віктора Миколайовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 392 Кримінального процесуального кодексу України від 13 червня 2019 року №4-р/2019. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KS19013.html.
12. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
13. Рішення Конституційного Суду України № 9-рп/2012 від 12 квітня 2012 року у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#Text>.
14. Влада в Україні: шляхи до ефективності / під ред. О. Д. Святоцького. К., 2010. 688 с.
15. Є. Євграфова. Доступність правосуддя: можливості судової реформи. *Право України*. 2012. № 8. С. 279-287.
16. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 1 березня 2013 р. «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003740-13#Text>.
17. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 24 жовтня 2011 р. «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010600-11#Text>.
18. Постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20 травня 2013р. «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008760-13#Text>.
19. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 15 травня 2019 р. справі № 289/2217/17 / URL: https://protocol.ua/ru/postanova_vp_vs_vid_15_05_2019_roku_u_spravi_289_2217_17/.
20. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 р. (в редакції Закону України від 23 лютого 2014 р.). Дата оновлення: 24.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>.
21. Європейська хартія про Закон «Про статус суддів». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_236#Text.
22. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України про офіційне тлумачення положень частин першої, другої статті 126 Конституції України

- та частини другої статті 13 Закону України «Про статус суддів» (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) від 1 грудня 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-04#Text>.
23. Про затвердження Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки : Указ Президента України від 11.06. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>.
  24. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) № 4-р/2020 від 11 березня 2020 року у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 року № 193-IX, «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-20#Text>.
  25. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) № 2-р(II)/2021 від 28 квітня 2021 року у справі за конституційною скаргою Публічного акціонерного товариства акціонерний комерційний банк „ІНДУСТРІАЛБАНК“ щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 13, частини третьої статті 16 Цивільного кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-21#Text>.
  26. Андронов І.В. Судові рішення в цивільному процесі України : Автореф. дис. ... докт. юрид.наук: 12.00.03. / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2018. 42 с.
  27. Л.М. Москвич. Суспільна довіра до суду як показник ефективності судової влади. *Вісник Верховного Суду України*. № 2(126). 2011. С. 25-30.
  28. Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.. ; за ред. В. В. Комарова. Х. : Право, 2011. 1352 с.
  29. Андрей Лужанский. Верховный Суд Украины на страже независимости судебной системы. *Вестник Высшего Хозяйственного Суда Республики Беларусь*. № 1. 2012. С. 123-127.
  30. Політологія : Підручник / За ред. М.М. Вегеша. – 3-тє вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2008. 384 с.
  31. Є. Євграфова. Доступність правосуддя: можливості судової реформи. *Право України*, 2012. № 8. С. 279-287.
  32. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / За заг. ред. С.С. Бичкової. Київ: Атіка, 2010. 879 с.
  33. О. Захарова. Єдність судової практики крізь призму завдань цивільного судочинства. *Право України*, 2012. № 12. С. 151-156.
  34. Право на справедливий судовий розгляд у цивільному судочинстві: Навч. посіб. / Комаров В.В., Сакара Н.Ю. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2007. 42 с.
  35. Коссак В.М Цивільне процесуальне право України : підручник / В. М. Коссак, Р. Я. Лемик, Ю. В. Навроцька, С. В. Сенік ; за заг. ред. професора В. М. Коссака. Харків : Право, 2020. 752 с.
  36. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду у справі № 490/9547/17 від 1 серпня 2018 р. URL: https://protocol.ua/ru/postanova_ktss_vp_vid_01_08_2018_roku_u_spravi_490_9547_17/.
  37. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справа від 1 березня 2013 р. «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003740-13#Text>.